

TOPIARIUS
STUDIA KRAJOBRAZOWE

Tom 1/2016

WYDAWCA:

Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Biologiczno-Rolniczy, Zakład Architektury Krajobrazu
ul. Ćwiklińskiej 1A, 35-601 Rzeszów
serwis internetowy czasopisma: www.topiarius.ur.edu.pl
kontakt: topiarius.redakcja@ur.edu.pl

REDAKTOR NACZELNY:

dr hab. inż. arch. Piotr Patoczka, prof. UR

REDAKCJA:

dr inż. arch. kraj. Agata Gajdek, dr Piotr Kołodziejczyk, dr inż. arch. Anna Sołtysik, dr inż. arch. kraj. Marta Pisarek, mgr inż. arch. kraj. Agnieszka Wójcik

RADA NAUKOWA:

prof. dr hab. inż. arch. Aleksander Böhm, prof. dr hab. inż. arch. Andrzej Kadłuczka, dr hab. inż. Zbigniew Czerniakowski, dr hab. inż. arch. Mykoła Bewz, dr hab. inż. arch. Piotr Patoczka

RECENZENCI TOMU:

prof. dr hab. arch. Aleksander Böhm, dr hab. inż. Zbigniew Czerniakowski, prof. UR, dr hab. inż. Beata Gawryszewska, dr hab. art. rzeźb. Jerzy Grygorczuk, prof. dr hab. Krzysztof Młynarczyk, dr hab. inż. arch. Irena Niedźwiecka-Filipiak, dr hab. Krystyna Pudelska, prof. nadzw., dr hab. Barbara Szulczewska, prof. SGGW, prof. dr hab. inż. arch. Adam Szymski, prof. dr hab. Czesława Trąba, dr hab. Ewa Trzaskowska, KUL, dr hab. Piotr Urbański, prof. nadzw., prof. dr hab. inż. Kazimierz Wiech, dr hab. inż. arch. Agata Zachariasz, prof. PK

KOREKTA:

Ryszard Żelazny

TŁUMACZENIA STRESZCZEŃ:

autorzy tekstów

SKŁAD I PROJEKT OKŁADKI:

Anna Sołtysik, na okładce wykorzystano rysunek Piotra Patoczki

Czasopismo TOPIARIUS. Studia Krajobrazowe to recenzowane czasopismo naukowe, którego podstawową wersją jest wersja papierowa.

Wszelkie prawa zastrzeżone. Czasopismo, ani żaden jego fragment, nie może być drukowane ani reprodukowane bez pisemnej zgody wydawcy.

All rights reserved. No part of this publication may be printed or reproduced without permission in writing from the publisher.

ISSN 2449-9595 ISBN 978-83-63359-18-8

WYDAWCA WYKONAWCZY:

Wydawnictwo AMELIA Aneta Siewiorek
ul. dr J. Tkaczowa 186, 36-040 Boguchwała
tel. 17 853 40 23, tel. komórkowy 600 232 402
www.wydawnictwoamelia.pl
<http://wydawnictwoamelia.pl/sklep/>
e-mail: wydawnictwoamelia@go2.pl

Uniwersytet Rzeszowski
Wydział Biologiczno-Rolniczy
Zakład Architektury Krajobrazu

TOPIARIUS

STUDIA KRAJOBRAZOWE

Wydanie monograficzne

Tom 1

KRAJOBRAZ POLSKI. CUDZE CHWALICIE
Ochrona i kształtowanie rodzimego krajobrazu

Rzeszów 2016

SPIS TREŚCI

Piotr Patoczka <i>Od redakcji</i>	7
--------------------------------------	---

KRAJOBRAZ – ASPEKTY TEORETYCZNE

Beata J. Gawryszewska <i>Ginący krajobraz miejski. Przemiany struktury i funkcji zieleni miejskiej w XX i XXI wieku</i>	11
--	----

Anna Górka <i>Edukacja krajobrazowa dla ruralistyki</i>	25
--	----

Jerzy Potyrała, Tomasz Malczyk, Izabela Iwancewicz <i>Walidacja metody oznaczenia roli średniowiecznych fortyfikacji w aspekcie ochrony i kształtowania krajobrazu</i>	34
---	----

Krzysztof M. Rostański <i>Modelowanie heurystyczne naturalistycznych założeń zieleni</i>	54
---	----

Magdalena Wilkosz-Mamcarczyk <i>Procesy rewitalizacyjne i ich wpływ na jakość krajobrazu miejskiego</i>	64
--	----

KRAJOBRAZ KULTUROWY I JEGO TOŻSAMOŚĆ

Krzysztof Gawroński, Michał Uruszczak <i>Współczesne aspekty ochrony krajobrazu Górnego Śląska</i>	75
---	----

Katarzyna Kałużny, Ewa Hanus-Fajerska <i>Ogrody gospodarstw agroturystycznych szansą na zachowanie tradycyjnych ogrodów wiejskich</i>	87
--	----

Daniel Mikulski, Elżbieta Raszeja, Gabriela Klause <i>Ze studiów nad tożsamością miejsca. Problem kontynuacji formy dworu w krajobrazie wielkopolskiej wsi na obszarze ziemi średzkiej</i>	97
---	----

Paweł Nowak <i>Krajobraz kulturowy – aktywna ochrona przez wartościowanie</i>	115
--	-----

Karolina Porada <i>Kopce w krajobrazie Krakowa i okolic</i>	121
Elżbieta Raszeja, Agnieszka Skóra <i>Relacje między ekspozycją a tłem krajobrazowym w muzeach na wolnym powietrzu na przykładzie Wielkopolskiego Parku Etnograficznego</i>	131
Magdalena Rzeszotarska-Pałka <i>Tożsamość krajobrazu wsi Pomorza Zachodniego</i>	149
PROBLEMATYKA PLANOWANIA KRAJOBRAZU	
Agata Ćwik, Bernadetta Ortyl <i>Rozproszona zabudowa w górach – utracone krajobrazy?</i>	165
Maria Dankowska, Marek Koter, Małgorzata Saciuk, Aneta Tomczak <i>Czytelność dawnych układów ruralistycznych w planie współczesnego miasta na przykładzie Łodzi</i>	176
Wiesława Gadomska <i>Krajobrazowe konsekwencje rozwoju turystycznej bazy noclegowej w obszarze Krainy Wielkich Jezior Mazurskich</i>	193
Michał Uruszczak <i>Prognozy programu odnowy wsi jako część polityki regionalnej</i>	205
Barbara Wycichowska <i>Progresywna rewitalizacja krajobrazu miasta Łodzi</i>	216
WSPÓŁCZESNE PRZEKSZTAŁCENIA KRAJOBRAZU	
Bożena Łukasik <i>Kompozycje i zróżnicowanie form roślinnych na poznańskich placach miejskich</i>	235
Maciej Żołnierczuk, Beata Fornal-Pieniak, Ewa Rykała <i>Polski krajobraz „niskiej zieleni przydrożnej”</i>	248
Ewa Anna Rykała, Maciej Żołnierczuk <i>Przekształcenia tkanki roślinnej w krajobrazie miasta na przykładach placów rynkowych Mazowsza</i>	258

ASPEKTY PROJEKTOWANIA KRAJOBRAZU

- Magdalena Jaroniec, Michał Krzyżaniak, Dariusz Świerk, Piotr Urbański,
Miłosz Walerzak
*Problemy rewaloryzacji historycznych założeń ogrodowych, na przykładzie
konceptji zagospodarowania zabytkowego parku w Gorzynie* 273
- Grażyna Łaska, Katarzyna Urban
*Projekt koncepcyjny urzędzenia parku botanicznego
w śródmieściu Białegostoku* 289
- Anna Podolska, Ewa Trawińska
*Mała architektura z regionalnym akcentem we współczesnych rozwiązaniach
zagospodarowania terenu na przykładzie wsi Glinka w woj. śląskim* 304
- Miłosz Zieliński
*Odrębność i tożsamość przestrzeni publicznej jako wartość
dla lokalnej społeczności* 317

KRAJOBRAZ – ASPEKTY TEORETYCZNE

EDUKACJA KRAJOBRAZOWA DLA RURALISTYKI

LANDSCAPE EDUCATION FOR RURALITY

Anna Górka

Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej
annagork@interia.pl

Artykuł zwraca uwagę na negatywne, społeczno-kulturowe konsekwencje utraty pospolitych i nieobjętych ochroną, wiejskich krajobrazów. Stawia tezę, że za regres wiejskiej specyfiki krajobrazu odpowiada także dysfunkcyjna wiedza zbiorowa. Celem badań było zatem wskazanie sposobów i środków, które pomogą pozbyć się ograniczeń społecznej świadomości krajobrazowej. Przeanalizowano treści edukacji akademickiej w dziedzinie projektowania ruralistycznego. Wskazano cechy procesu kształcenia, które sprzyjają degradacji wiejskiego krajobrazu. W rezultacie zaproponowano krajobrazowy sposób podejścia w ruralistyce oraz metody jego realizacji w procesie edukacji. Mają one sprzyjać poprawie jakości wiejskiego krajobrazu.

Słowa kluczowe: edukacja, krajobraz, planowanie przestrzenne, wiejskość

Article draws attention to the negative socio-cultural consequences of the loss of common and unprotected rural landscapes. The paper argues that dysfunctional social knowledge is one of the reasons for the rural landscape specificity's regression. Therefore to identify ways and means that could help to remove restrictions of the social imagination of the landscape was the aim of the survey. As a consequence, the content of academic teaching in the field of rural design was analyzed. The characteristics of the learning process, which promote degradation of the rural landscape, were indicated. The result of the research suggests the landscape approach in rural planning and its implementation in the rural academic education. It will be conducive to improve the rural landscape quality.

Keywords: education, landscape, rural planning, rurality

Wstęp

Termin ruralistyka obejmuje dwie, odnoszące się do obszarów wiejskich sfery: wiedzę o cechach przestrzennych oraz praktykę planowania przestrzennego (Szolginia 1982: 340). Pojęcie ruralistyki funkcjonuje współcześnie wyłącznie w nauce i w nauczaniu akademickim. Sens edukacji w dziedzinie projektowania ruralistycznego polega na dostarczaniu kwalifikacji do realizowania specyficznych potrzeb przestrzennych związanych z zamieszkiwaniem obszarów wiejskich. Współcześnie zaprzecza mu postępująca prymitywizacja i sztampowość zagospodarowania i planowania wsi. Źródłem kryzysu kreatywności opracowań planistycznych (Kowicki 2014) może być zatem nieskuteczność edukacji w dziedzinie ruralistyki.

Tempo degradacji przestrzeni obszarów wiejskich przyspiesza wraz ze wzrostem migracji z miast na wieś (Szukalski 2014: 2-5) oraz wraz z rozkwitem turystyki wiejskiej (Heffner, Czamecki 2011; Heffner 2014). Oba procesy czerpią siłę z wyobrażenia afirmującego tradycyjną wieś. Mimo to towarzyszy im rugowanie z krajobrazu charakterystycznych składników i cech utrwalonego wizerunku wsi. Zaskakująca sprzeczność tych zjawisk wskazuje na wady sfery publicznej, uznawanej za obszar wymiany oraz kształtowania poglądów, przekonań i sądów.

Paradoksy domeny publicznej potrzebują porządkującego działania akceptowanej społecznie idei. Kolebką idei jest wiedza. Stąd wzmacnianie wiejskiego, odmiennego niż miejski charakteru krajobrazu (Kowicki 1997), należałoby zacząć od rekomendowania wiejskości na płaszczyźnie ruralistyki. W tym wypadku wiejskość trzeba by rozumieć jako złożoną relację specyficznych cech przestrzeni i doświadczeń jej użytkowników, którą ujawnia krajobraz (Górka 2015: 65-82).

Celem podjętych badań było rozeznanie potencjału uniwersyteckiej ruralistyki w kształtowaniu wiejskości. Rozważania oparto na trzech założeniach: (1) przyczyn postępującej degradacji wiejskich krajobrazów należy poszukiwać także w dysfunkcyjnej wiedzy zbiorowej, (2) generatorem wiedzy i wyobrażeń społecznych jest edukacja, (3) przebudowa treści kształcenia w dziedzinie projektowania ruralistycznego może przyczynić się do zachowania specyfiki wiejskiej przestrzeni.

Problemy planowania przestrzennego obszarów wiejskich

Wraz z transformacją ustrojową od 1989 roku pogłębia się degradacja przestrzeni obszarów wiejskich. Proces ten jest przedmiotem licznych analiz (Sepioł 2014). Specjaliści w dziedzinie gospodarki przestrzennej wskazują jako przyczynę przede wszystkim nadmierne i chaotyczne rozpraszanie zabudowy mieszkaniowej przybyszów z miast i ludności wiejskiej nie związanej z rolnictwem (Kowicki 2014). Sprzyja mu obecny stan prawny (Śleszyński i in. 2015). Zapisy studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz plany miejscowe wyznaczają zbyt wiele nowych terenów budowlanych. Ponadto w gminach, które nie są objęte planami, wydawane są decyzje o warunkach zabudowy oparte na niedookreślonej zasadzie dobrego sąsiedztwa. Ekonomisci, socjologowie i ekolodzy podkreślają wynikające stąd zagrożenia: dysfunkcyjność gospodarki rolnej po losowym przekwalifikowaniu gruntów i parcelacjach, rosnące koszty sieciowej infrastruktury technicznej, wzrost zanieczyszczenia środowiska na skutek zwiększonej liczby podróży samochodowych oraz wykluczenie społeczne i zanik więzi sąsiedzkich z powodu wahadłowego funkcjonowania pomiędzy miejscem pracy i nauki w mieście oraz miejscem zamieszkania na wsi. Należy również podkreślić obniżenie poziomu bezpieczeństwa z powodu korytarzowej zabudowy wzdłuż tras przelo-

towych oraz z powodu lokalizacji osiedli na terenach zalewowych lub na obszarach zagrożonych osuwiskami.

Bezladne rozprzestrzenianie się osiedli mieszkaniowych oraz pojedynczych siedlisk przynosi także trudniejsze do oszacowania szkody. Chodzi o zabór krajobrazów otwartych oraz zanikanie wiejskiego charakteru wielu miejscowości (Niedźwiecka-Filipiak, Borcz 2010: 85-98). Rozległe widoki, duża ilość *quasi* naturalnej zieleni, stosunkowo niskie przetworzenie środowiska i lokalne cechy architektury wraz z zapachami i dźwiękami typowymi dla gospodarskiej krzątaniny oraz bogatymi wrażeniami dotykowymi są coraz rzadszym doświadczeniem zarówno mieszkańców miast jak i użytkowników przestrzeni wsi. Na ich miejsce wkracza nowy atrybut wiejskich krajobrazów – perfekcyjnie regularny i wielokrotnie powielony geodezyjny podział terenu wraz z geometrycznie uporządkowanym, ale niezakomponowanym, układem budynków o bardzo zróżnicowanych formach.

Problem wiedzy zbiorowej

Pogarszanie się jakości krajobrazu wsi ma trwały charakter. Rozpoznanie przewlekłości tego procesu owocuje przypuszczeniem, że dotychczas zidentyfikowany zbiór negatywnych czynników przekształceń musi być niepełny. Charles Taylor (2001) przekonywał, że źródłem idei społecznych jest wiedza, która najpierw rozpowszechnia się wśród elit, a dopiero później, w wyniku dalszego przenikania, staje się składnikiem społecznego imaginarium. Dowodził, że idee społeczne porządkują społeczną aktywność. Tezy Taylora rozszerzają obszar poszukiwania przyczyn zanikania walorów krajobrazowych obszarów wiejskich. Potwierdzają rolę obiegowych sądów i popularnych wyobrażeń w podejmowaniu przez użytkowników przestrzeni decyzji inwestycyjnych.

Warto zauważyć, że modernizacja nie osłabiła wizerunku tradycyjnej wsi, a nawet go wybiórczo wzmocniła. Świadczy o tym deklarowana powszechnie akceptacja, realizowanej przez państwo i samorządy, ochrony zasobów dziedzictwa materialnego oraz oddolna aktywność mieszkańców, skoncentrowana na kontynuowaniu miejscowych tradycji niematerialnych. Innym przejawem trwałości społecznego wyobrażenia jest popyt na gospodarskie produkty żywnościowe. Wynika on z powszechnego przekonania o wysokich walorach smakowych i zdrowotnych nisko przetworzonej żywności. Kolejnym dowodem kulturowej vitalności wyobrażenia wsi jest nierzadkie naśladownictwo form budownictwa ludowego w obiektach infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej oraz stała obecność motywów ludowego folkloru w modzie, dizajnie i w innych dziedzinach sztuki. Do utartych skojarzeń odwołuje się też agroturystyka, kiedy zachęca do odpoczynku w otoczeniu natury, w wiejskim krajobrazie, w ciszy i w spokoju (Majewski 2010: 187-294).

Konwencjonalny wizerunek wsi konfrontowany jest z rzeczywistym obrazem i w zwykłych warunkach podlega korekcie podczas odtwarzania. Zbyt silny mit zakłóca ten proces. Pojawia się wówczas rodzaj społecznego niedowidzenia, które łagodzi co prawda dysproporcję pomiędzy obserwacją i pamięcią, ale równocześnie utrudnia realną ocenę sytuacji. Karl Mannheim nazwał to zjawisko świadomością utopijną; Stomma (1986: 90) dla jego opisu przywołuje pojęcie izolacji świadomościowej. Społeczną przestrzeń dla nadreprezentacji mitu wsi stworzyła komercjalizacja unikalnych zasobów kultury ludowej (Górka 2011: 65-71). Nadmierna koncentracja na ekonomicznych aspektach rozwoju i ekonomizacja minionych wartości zablokowały pojawienie się idei, która porządkowałaby aktywność użytkowników w dłuższej perspektywie i przez odwołanie do innych, pozaekonomicznych czynników. Składniki i relacje wiejskiego krajobrazu ulegają dalszemu zniszczeniu, ponieważ nie istnieje w sferze publicznej nadrzędny wobec rozwoju ekonomicznego koncept modernizacyjny, na którym można by się trwale oprzeć. Utowarowione

składniki krajobrazu wsi funkcjonują w sposób zdeintegrowany w przestrzeni turystyki, handlu i gastronomii, ochrony dziedzictwa lub jako wzorzec zdrowego stylu życia (Hochschild 2009). Nigdy nie towarzyszą im odwołania do relacji użytkowników i otoczenia (poza reklamami restauracji i producentów żywności, które wiążą smak potraw z wyidealizowanym krajobrazem rolniczym). Tym samym złożony związek aktywności człowieka i jakości krajobrazu nie jest powszechnie dostrzegany. Z tego powodu ważne rekomendacje zrównoważenia, jak racjonalność energetyczna, ład przestrzenny czy dziedzictwo przestrzeni kulturowej, nie stały się użyteczne w przebiegu oddolnego procesu kształtowania wiejskiej specyfiki.

Problemy edukacji ruralistycznej

Istotność badania efektów edukacji w dziedzinie ruralistyki, wynika z założenia o wzajemnej zależności nauczania akademickiego i wiedzy zbiorowej w dziedzinie kształtowania przestrzeni wsi. Przegląd stosowanych i proponowanych metod oraz rezultatów kształcenia został podjęty w celu przeanalizowania ich użyteczności w procesie odnowy wiejskiego charakteru krajobrazu. Analizą objęto zdjęcia studentów Wydziału Architektury Politechniki Gdańskiej wykonane w trakcie praktyki ruralistycznej latem 2010 roku oraz efekty ćwiczeń w semestrze następującym po praktyce. Fotografie składały się na materiał ilustracyjny *Notatnika terenowego architekta*, który opisywał krajobraz i zabudowę wsi. Analizie poddano trzydzieści jeden zestawów fotografii przypadkowo wybranych spośród dostarczonych prawie stu osiemdziesięciu. Wybrane zestawy przedstawiały osiemnaście wsi z terenu województwa pomorskiego, sześć z woj. kujawsko-pomorskiego, pięć z woj. warmińsko-mazurskiego i po jednej z województw mazowieckiego i podlaskiego. W jednym przypadku przedmiotem praktyki była miejscowość gminna.

Studenci podjęli praktykę opierając się na wiedzy, którą zdobyli na uczelni i którą utrwalają publiczne media. Można zatem uznać, że ich prace dość wiernie prezentowały popularne poglądy. Literacki lub malarski wizerunek wsi jest m.in. stałym tematem wypracowań szkolnych. Dostępne na popularnych stronach www.bryk.pl i www.sciaga.onet.pl w dniu 12.08.2014 opracowania nosiły tytuły: *Motyw wsi w literaturze polskiego renesansu*; *„Chłopi” jako przykład wielkiej, realistycznej epopei o wsi i jej mieszkańcach*; *Obraz wsi w wybranych utworach młodopolskich*; *Krajobraz wsi polskiej w literaturze i malarstwie*. W programie nauczania znajdują się tak zwane „treści regionalne”, które często rozwijane są jako wiedza o kulturze ludowej regionu. Poza tym opinie i wyobrażenia studentów, podobnie jak reszty społeczeństwa, kształtują popularne seriale i programy telewizyjne, takie jak: *Ranczo*, *Blondynka*, *Dom nad rozlewiskiem* czy *Rolnik szuka żony*.

Przeгляд zbioru zdjęć z praktyki oraz efektów ćwiczeń z przedmiotu projektowanie ruralistyczne pozwolił na wyróżnienie czynników, które określają postawę studentów wobec przekształceń przestrzennych wsi oraz prawdopodobnie stanowią również przyczynę obniżonej kreatywności opracowań projektowych. Są to: [a] kanon wsi związanej z przeszłością, [b] redukcyjne podejście w projektowaniu (czyli sprawowanie władzy nad obiektem, jaką daje profesjonalna wiedza projektanta) oraz [c] techniki przedstawiania przestrzeni (Cosgrove 2003: 15-20).

[a] Studenci postrzegali wieś konwencjonalnie, z perspektywy związku z tradycją i z przyrodą. Analizowane fotografie miały nostalgiczny charakter. Przedstawiały naturę, krajobraz rolniczy, zachowane przykłady miejscowego dziedzictwa architektonicznego oraz przejawy wypierania tradycji (emocjonalne zestawianie „starego” i „nowego”). Pokazywały malowniczą i romantyczną wiejską scenerię: swojską i często zagrożoną rozpadem lub deformacją. Przywiązanie do tradycyjnego obrazu wsi ujawniły również semestralne

projekty studenckie. Otrzymaliśmy wiele bardzo zachowawczych i naśladowczych prac. Studenci rzadko wychodzili poza tradycyjny szablon. Zwykle poprzestawali na swoistym *decoupage'u*: nawiązując do tradycji dodawali regionalne zdobienia i ukrywali współczesną funkcję pod warstwą detali. Zachowaniu tradycyjnej bryły wiejskiego domu towarzyszyło często ubóstwo i banalne zastosowanie materiałów i faktur. Szablonowe podejście stanowiło barierę dla bardziej kreatywnych propozycji. Natomiast dużo rzadsze odrzucenie wiejskiego kanonu skutkowało wizjami całkowicie dystansującymi się od cech otoczenia. Jedynie nieliczne rozwiązania przedstawiały bardziej harmonijną, współczesną interpretację tradycji.

[b] Głównym przedmiotem zainteresowania studentów była zabudowa. Na badanych ujęciach fotograficznych obiekty zostały wyodrębnione z otoczenia i pozbawione sąsiedztwa. Stanowiły tym samym swoisty katalog form architektonicznych. Dokumentowane były przede wszystkim stare, ceglane i drewniane obiekty, ich elewacje i detale. Rezultatem wąskiego, inwentaryzacyjnego podejścia w ćwiczeniach kursowych podczas praktyki było niepowiązanie cech projektowanych form i cech miejsca lokalizacji. Izolowanie przedmiotów od otoczenia w chwili, gdy skupiamy na nich uwagę stanowi powszechne ograniczenie percepcyjne. Edukacja akademicka w dziedzinie architektury i planowania powinna tworzyć przeciwwagę dla tej skłonności, ponieważ pomijanie zewnętrznych relacji przestrzennych prowadzi do niewłaściwych, upraszczających i trywialnych propozycji rozwiązań. Redukcyjne podejście powoduje urzeczowienie całego procesu projektowania. Jego celem przestaje być diagnoza i rozwiązanie problemu przestrzennego, a staje się wyłącznie obiekt poprawny warsztatowo i atrakcyjny wizualnie.

[c] Narzędzia obrazowania zależą od dostępnych technologii. Sposoby rejestrowania i przedstawiania otoczenia wpływają na sposób postrzegania i pośrednio na kształtowanie przestrzeni. W szczególności ma to wielkie znaczenie dla planowania i projektowania ruralistycznego. Studenci, w badanym okresie, najczęściej pracowali na przygotowanych samodzielnie kopiach lub odręcznych odrysach map topograficznych w różnych skalach lub na odrysach i wydrukach map satelitarnych, dostępnych na stronach internetowych. O ile zawartość profesjonalnych map do celów projektowych jest z góry określona, samodzielne przygotowanie podkładów mapowych wymaga dokonania wyboru elementów i ich wstępnej interpretacji. Analizowane opracowania studenckie charakteryzowały się wysokim stopniem ogólności, ubóstwem treści i błędami w odwzorowaniu skali. Studenci rejestrowali często wyłącznie budynki i drogi, przy czym ich rozmiary były większe od rzeczywistych. Korony drzew zazwyczaj pomniejszano, a wiele drobniejszych elementów zagospodarowania w ogóle pomijano. Z kolei rysunki aksonometryczne i widoki z lotu ptaka cechowała większa dbałość o szczegóły i pewna sielankowość. Na uwagę zasługuje fakt znacznie większej generalizacji map opracowanych cyfrowo.

Wskazane cechy opracowań studenckich wynikają z odchodzenia od rysunku odręcznego i od pracy w terenie. W początkowej fazie nauki projektowania oraz w trakcie budowania każdej profesjonalnej koncepcji, szkic odręczny wykonany w terenie ma wyższą wartość niż rysunek wspomagany aplikacją komputerową. Własnoręcznie i na miejscu narysowany kontur pozwala bezpośrednio odczuć, rozpoznać i opisać formę oraz jej relacje w przestrzeni. Ten rodzaj odwzorowania ma nie tylko inwentaryzacyjny ale również wyjaśniający charakter, ponieważ to autor decyduje, które elementy rzeczywistości odnotuje i jak je połączy. W ten sposób nadaje im rangę lub pozbawia znaczenia. Szkic terenowy dowodzi bliskości autora i miejsca oraz zapewnia o autentyczności jego doświadczeń. Każdy rysunek odręczny to zapis jednostkowych wrażeń. Rysownik obdarza go swoimi właściwościami i przekazuje mu swoje emocje. Odręczna notatka kojarzy się z czymś nieoficjalnym i bliskim, nawet intymnym. Lepiej potrafi więc oddać swobodny i *quasi* naturalny charakter wiejskiej przestrzeni (Haindl, Landzettel 1991).

Nadmierna cyfryzacja procesu projektowego przekłada się na kreowanie abstrakcyjnej i zunifikowanej przestrzeni (Pallasmaa 2012). Programy wspomagające projektowanie „rozleniwiają” kreatywność oraz rozluźniają związek oka i ręki, zacierając ślady indywidualne. Permanentne pośrednictwo komputera izoluje od materialnej rzeczywistości i utrudnia proces jej poznawania i odczuwania. Nadużywanie narzędzi cyfrowych upośledza zdolność definiowania problemów oraz prowadzi do przewagi warsztatu technicznego nad intelektualnym i sensualnym. Całkowite zarzucenie rysunku odręcznego przynosi szkody przede wszystkim na wczesnym etapie edukacji architektonicznej, kiedy to rozwijają się umiejętność obserwacji i strukturalizacji przestrzeni oraz kształtowany jest potencjał kreatywności. Warto zaznaczyć, że szablonowość „komputerowego projektowania” może w równym stopniu wynikać z podpowiedzi oprogramowania, jak i z ograniczonych możliwości w zakresie jego użytkowania.

Krajobrazowe podejście w ruralistyce

Wnioski z przeglądu prac studenckich w roku akademickim 2010/2011, w zestawieniu z negatywną oceną jakości przestrzeni obszarów wiejskich oraz sfery publicznej, stały się impulsem do przededefiniowania założeń oraz przebudowy programu projektowania ruralistycznego w ciągu kolejnych lat. W odpowiedzi na rozpoznane problemy zaproponowano: [a] uznać wiejskość krajobrazu za misję projektowania ruralistycznego, [b] rozwijać zintegrowane podejście przy użyciu narzędzi krajobrazowych, [c] wzmacniać kompetencje społeczne oraz wrażliwość estetyczną studentów (estetyka – gr. *aisthētikos*, od *aisthanesthai*, postrzegać za pomocą zmysłów).

Ryc. 1a, 1b.

Projekt studencki zagospodarowania wsi Michniowiec. Droga krajobrazowa; od lewej: [a] stan istniejący i [b] projekt. Studenci: Kamil Rombczyk, Tadeusz Skorupa, Wiktor Stankiewicz. Praca wykonana pod kierunkiem Anny Górki w roku akademickim 2015/2016

[a] Alternatywność wiejskości i miejskości w długiej perspektywie stanowi istotny aspekt rozwoju kultury oraz buduje i podtrzymuje bogactwo społecznych i jednostkowych wyobrażeń i doświadczeń. Obserwowany obecnie wzrost migracji oraz formy osadnictwa ludności pozarolniczej na obszarach wiejskich powodują zanikanie wiejskiego charakteru przestrzeni, tym samym ograniczają dostęp do pożądanego przeżyć i doznań (Carolan 2008: 408-421). Dla przełamania niekorzystnych zjawisk przestrzennych i ich kulturowych skutków należałoby nobilitować pospolitą wiejskość krajobrazu. Akceptowana powszechnie idea porządkowałaby aktywność inwestycyjną na obszarach wiejskich. Następstwem jej uznania byłoby powiązanie przez inwestorów własnych potrzeb przestrzennych ze skutkami, jakie ich realizacja ma dla jakości krajobrazu. Zwyczajowa uprawa wiejskości uzupełniałaby zasadę ochrony wiejskiego dziedzictwa i odbudowałaby jego konteksty.

[b] Termin wiejskość ma wielowymiarowy i zintegrowany charakter. Rozpowszechnienie i urzeczywistnienie idei wiejskości wymaga również wielowymiarowych i zintegrowanych instrumentów krajobrazowych. Narzędzia bezpośredniej wizualizacji otocze-

nia to rysowane widoki i przedstawienia kartograficzne, obrazy malarskie oraz fotografie, które są powszechnie dostępne i zrozumiałe, dzięki czemu ułatwiają komunikację. Tworzone przez mieszkańców koncepcje i wizje współpracowałyby przy uzgadnianiu miejscowych decyzji przestrzennych, w partycypacyjnym formułowaniu strategii i wytycznych rozwoju przestrzennego. Dzięki wspólnemu obrazowaniu istniejący wzór przestrzenny zostanie odczytany przez wszystkich użytkowników, a każdy z nich może przypisać mu własne znaczenie, które będzie negocjowane w dalszym toku procesu planowania. Zintegrowane podejście, realizowane z użyciem akcesoriów krajobrazu, pozwoliłoby na ograniczenie wycinkowości planowania, co sprzyjałoby równoważeniu skutków zmian przestrzennych. Stanowiłoby skuteczne antidotum na powszechną skłonność do separowania wznoszonych obiektów od kontekstu otoczenia oraz przeciwwagę dla standaryzacji planów zagospodarowania przestrzennego.

[c] Uczestnictwo i bezpośrednie doświadczenie rozwijają wrażliwość estetyczną. Studenci powinni więc możliwie jak najczęściej zapoznawać się z rzeczywistymi problemami i na etapach analizy oraz koncepcji, posługiwać się rysunkiem odręcznym i notatką terenową. Należy ich zachęcać do wnikliwej obserwacji i porządkującego jej wyniki wnioskowania, jak też uświadamiać rangę bezpośredniego, zmysłowego odczuwania.

złe rozwiązanie

dobre rozwiązanie

Ryc. 2a, 2b.

Projekt studencki zagospodarowania wsi Michniowiec. Przebudowa skrzyżowania dróg; od lewej: [a] stan istniejący i [b] zmiana. Studenci: Kamil Romczyk, Tadeusz Skorupa, Wiktor Stankiewicz. Praca wykonana pod kierunkiem Anny Górki w roku akademickim 2015/2016

Konkluzje

Przedstawione rozważania nie kończą procesu korekty akademickiego projektowania ruralistycznego. Podsumowanie jej częściowych efektów stanowią treści ćwiczeń przeprowadzonych w minionym roku akademickim. Chociaż nie jest ogólnie przyjętą praktyką, aby w konkluzjach pojawiały się nowe fakty, to w omawianym wypadku będzie to uzasadnionym posunięciem. W roku 2015/2016 zrealizowano następujące ćwiczenia:

[1.] *Ocena charakteru krajobrazu*, wzorowana na dobrych praktykach propagowanych przez ECOVAST (Swanwick 2002) obejmowała identyfikację, mapowanie i opis krajobrazów lokalnych z wyróżnieniem ich składników, cech i relacji. Ćwiczenie uwzględniało również opis odczuć związanych z krajobrazem;

[2.] *Wytyczne kształtowania krajobrazu wsi* posługiwały się wnioskami z ćwiczenia [1.] oraz waloryzacją widoków i panoram, analizą rozwoju układu przestrzennego i towarzy-

szących mu zmian krajobrazu. Efektem zadania było opracowanie strategii kształtowania krajobrazu i wniosków projektowych;

[3.] *Koncepcja kształtowania otoczenia krajobrazowego wsi dla harmonizowania jej widoku* miała na celu identyfikację problemu przestrzennego w oparciu o analizę krajobrazu, rozpoznanie przyczyn braku harmonii i wskazanie rozwiązania;

[4.] *Koncepcja odnowy wsi* podkreślała konieczność zintegrowanego planowania. Rysunki panoram i widoków, ilustrujące proponowane zmiany, były podstawą oceny spójności tego opracowania z ćwiczeniami [2.] i [3.];

[5.] *Projekt zagospodarowania przestrzennego zespołu zabudowy wsi* obejmował katalog form zabudowy i możliwości ich przekształceń, koncepcję zagospodarowania fragmentu zespołu wsi oraz projekt zagospodarowania siedliska. Tu również liczyła się zgodność decyzji projektowych ze strategią kształtowania krajobrazu (Ryc.1., Ryc.2.);

[6.] *Projekt lokalnej strategii działania na rzecz jakości krajobrazu* stanowił symulację działań na rzecz rozwoju świadomości krajobrazowej i aktywizacji mieszkańców, które sprzyjają odnowie wsi i krajobrazu. Studenci opracowali wiele bardzo ciekawych scenariuszy wydarzeń, w założeniu rozwijających kompetencje przestrzenne mieszkańców. Forma prezentacji strategii również wymagała znacznego zaangażowania, kreatywności oraz innowacyjności i tym samym włączyła się w realizację przewidywanych efektów edukacyjnych.

Wszystkie omówione ćwiczenia bazowały na zintegrowanym podejściu i korzystały z narzędzi krajobrazowych. Treści i metody zostały dobrane w taki sposób, aby służyły wzmocnieniu akceptacji dla wiejskości i uznaniu jej społecznej użyteczności. W perspektywie rozprzestrzeniania wiedzy powinno to prowadzić do poprawy jakości wiejskiego krajobrazu.

Bibliografia

- Carolan, M. (2008). More-than-Representational Knowledges of the Countryside: How We Think as Bodies, „Sociologia Ruralist” 48 (4), p. 408-421.
- Cosgrove, D. (2003). *Landscape ecology and semiosis*, [in:] H. Palang, G. Fry. ed., *Landscape Interfaces: Cultural Heritage in Changing Landscapes*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, p. 15-20.
- Górka, A. (2011). *Local Development Strategies*, [in:] R. Cielątkowska, J. Poczobut. ed., *Contemporary Rural Landscapes*. 1st ed. Tuchola: University of Environmental Management, p. 65-71.
- Górka, A. (2015). Wsparcie dla wiejskości. Znaczenie doświadczeń w kształtowaniu wiejskiego krajobrazu. „Studia KPZK PAN”, CLXIII (Innowacyjność w turystyce wiejskiej a nowe możliwości zatrudnienia na obszarach wiejskich), s. 65-82.
- Haindl, E. und Landzettel, W. (1991). *Mensch-Dorf-Landschaft. Heimat- ein Ortirgendwo?* Monachium: Bayerisches Staatsministerium für Ernährung, Landwirtschaft Und Forsten.
- Heffner, K. (2014). Kierunki zmian w przestrzeni wiejskiej. „Studia KPZK PAN”, CLVI (Polityka spójności UE a rozwój obszarów wiejskich. Stare problemy i nowe wyzwania), s. 33-56.
- Heffner, K., Czarniecki, A. (2011). *Drugie domy w rozwoju obszarów wiejskich*. Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk.
- Hochschild, A. (2009). *Zarządzanie emocjami. Komercjalizacja ludzkich uczuć*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kowicki, M. (1997). Wieś przyszłości jako alternatywa osadnicza miasta: rozważania nad kształtem architektonicznym i planistycznym wsi, ośrodka społeczno-usługowego oraz domu wiejskiego w epoce postindustrialnej. Kraków: Wydawnictwo PK.
- Kowicki, M. (2014). Rozproszenie zabudowy na obszarach Małopolski a kryzys kreatywności opracowań planistyczno-przestrzennych. Kraków: Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej.
- *Landscape Identification. A Guide to Good Practice* (2006). [pdf] European Council For The Village And Small Town. Available at: www.ecovast.org [10.11.2015].

- Majewski, J. (2010). Wiejskość jako rdzeń produktu turystycznego – użyteczność podejść geograficznego i ekonomicznego. „Acta Scientiarum Polonorum. Oeconomia” 9 (4), s. 287-294.
- Niedźwiecka-Filipiak, I. i Borcz Z. (2010). *Zmiany krajobrazu wiejskiego zagrożeniem dla zachowania tożsamości miejsca*. „Acta Scientiarum Polonorum”. Gospodarka Przestrzenna 9 (4), s.85-98.
- Pallasmaa, J. (2012). *Oczy skóry*. Warszawa: Instytut Architektury.
- *Raport o ekonomicznych stratach i społecznych kosztach niekontrolowanej urbanizacji w Polsce*. (2013). [pdf] Warszawa: IGiPZPAN, Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej. Dostępne na: www.froll.org.pl [18.05.2016].
- Sepioł, J. red. (2014). *Przestrzeń do życia Polaków. Raport niezależnych ekspertów*. [pdf] Dostępne na: www.sarp.org.pl [12.04.2015].
- Śleszyński, P. red. (2015). *Analiza stanu i uwarunkowań prac planistycznych w gminach w roku 2013*. Warszawa: IGiPZ PAN, s. 98.
- Sołtys, J. (2009). *Zagospodarowanie turystyczne obszarów górskich. Wybrane problemy*. Czasopismo Techniczne, „Architektura”, (10), s. 125-130.
- Stomma, L. (1986). *Antropologia kultury wsi polskiej w XIX wieku*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Swanwick, C. (2002). *Landscape Character Assessment. Guidance for England and Scotland*. Cheltenham- Edinburgh: The Countryside Agency and Scottish Natural Heritage.
- Szolginia, W. red. (1982). *Ilustrowana encyklopedia dla wszystkich. Architektura i budownictwo*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowo-Techniczne.
- Szukalski, P. (2014). *Depopulacja dużych miast*. „Demografia i Gerontologia Społeczna”, Biuletyn Informacyjny 7, s. 2-5.
- Taylor, C. (2001). *Nowoczesne imaginaria społeczne*. Kraków: Wydawnictwo Znak.